

**Владимир Михайлович
Новиков
(Күннүк Уурастыырап) -
саха таптыыр
поэта
(1907-1990)**

**Кинини өссө
Күннээх Күннүк
Уурастыырап диэн
ааттыыллар эбит.**

В.М.Новиков-норуот поэта

Ыам ыйын 9 күнүгэр 1907 сылга Амма улууһун Эмис нэһилиэгэр төрөөбүтэ.

Оскуолаҕа 10 сааһыгар киирбитэ, гражданскай сэрии туран 2 сыл үөрэммэтэҕэ.

1942 сыллаахха Дьокуускайга пединститут тыл уонна литература факультетын бүтэрбитэ. Үөрэнэригэр аймахтара көмөлөспүттэрэ.

Ийэтэ

*В.М.Новиков-
Куннук Уурастыырап ийэтэ
Софья Федоровна Слепцова-
Новикова, иккис кэргэнинэн
Потанова*

Ийэтэ Софья
Федоровна Слепцова
Тааттаттан төрүттээх,
Ф.М.Слепцов диэн
баай атыыһыт кыыһа.
Кэргэнэ өлбүтүн
кэnnэ уолун
хаалларан баран атын
улууска барбыт.

Эбэтэ Бороскуобуйа эмээхсин,
наһаа намыын, холку,
сэмэй киһи эбит.

Киһиттэн үчүгэй
лэпшиэскэлээбэ,
суораттааба үһү.

В.М.Новиков аймахтара

Хос эһэтэ Мааркап 24 сыл
кинээстээбит, Мэнэ улууһугар 2
төгүл кулубалаабыт, Станислав
үрүн көмүс мэтээлинэн
наҕараадаламмыт. Кини 2
уоллаах: Уйбаан уонна Сүөдэр.
Сүөдэр 6 оҕолоох, олортон
Софья –В.М.Новиков ийэтэ;
Иван - саха поэта Л.А.Попов
эһэтэ буолбута.

Владимир Никитин (үгэ, үлэс түрүр) саха айар эдэр дьомхун ортотунан.

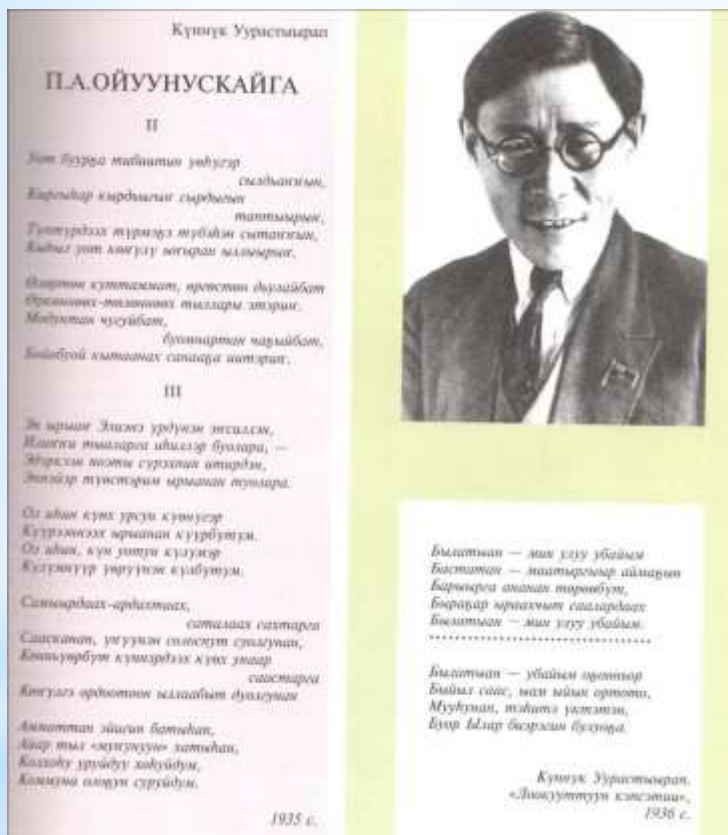
Олоролор, хагастар: В.М.Никитин-Кунтук, Урастымыран, С.Р.Кулачиков-Элэй, Николай Заболоцкий-Чыскай, үлэс уугаттан бастаахы — Иван Николаевич Жирков

Амма Аччыкыт үлэс Кунтук Урастымыран суруйааччылар сөккөтүрүсөр биһигэ үлэсүр хамсырар.

«Кыым», «Эдэр большевик», «Бэлэм буол» хаһыаттар редакцияларыгар үлэлээбитэ, Дьокуускайдааҕы кинигэ издательствотыгар редактордаабыта, музыкально-драматической передачалар Радиокomiteтттарыгар кылаабынай редакторынан үлэлээбитэ, «Хотугу сулус» альманахха кылаабынай редактордаабыта. Саха сириин суруйааччыларын Союзтарынын председателиин солбуйааччытынан үлэлээбитэ.

Холобур онгостор дьонноро

*Ворошилов аатынан (билигин Октябрьскай)
уулуссаҕа суруйааччылар олоҕбут дьиэлэрэ*

*Надежда Гаврильевна, Владимир Михайлович
уоллара Владимирдын, 27.04.1980 с.*

*Сэргэлээххэ, В.М. Новиков-Кунжук Уурастыыран
даачатыгар, 1980 с.*

Суруйааччылар дьиэлэрэ

1. Октябрьскай
уулуссаҕа

2. Сэргэлээххэ
уола

Владимиры

кытта

Олоро сылдыбыт дьиэлэрэ

*Урастыырантар Чекистэр (билигин Чиряев аатынан)
уулуссаларыгар олорбут дьыгэлэрин билигини көстүүтэ*

1. Чиряев

уулуссатыгар

2. Ленин проспектар

суруйааччылар

дьиэлэрэ

*В.М.Новиков-Кундук Урастыыран,
Надежда Гаврильевна олохторун кэниги сылларыгар,
олорбут, Ленин проспектар турар дьыгэлэрэ.
Бу дьыгэз Саха народнай поэма
В.М.Новиков-Кундук Урастыыран олорбута дии
мемориальной дуоска турар*

Чугас дьонунуун

Сиэнэ

Оксананы

кытта кинигэ

ааҕа олороллор.

Үлэлии

сылдьар.

Чугас

дьонунуун.

*Надежда Гаврильевна, Владимир Михайлович
кыһиниттэрэ Нина Дмитриевна, ууллара Владимир
Владимировичи уонна сиэнэриин кытта*

*Жуулах эхэ тирталаах улахан сиэнэриин
Оксананы кытта. Оксана билигин бэйэтэ
икки оҕолоох маһым мэл ийэтэ*

Биргэ ууһиннар

*Новосовтар дьыг кэрэтинэрэ, Огоһолтор, хаһастан:
Алла Владимировна Ховтанова (кыһинит ийэтэ),
Владимир Михайлович, Оксана, Надежда Гаврильевна,
турааллар: кыһинит Нина Дмитриевна
уонна Владимир Владимирович*

Ыал дьоло –
сиэннэрэ.

*Надежда Гаврильевна уонна Владимир Михайлович
сэтинэрэ Оксаны уонна Мишаны кытта*

*Илээк-эйлээх дьодун-миэни
маг – Ноникотар*

*Ноникотар сэтинэрэ
Оксана, Катя, Миша*

*Надежда Гаврильевна, Владимир Михайлович
сэтинэрэ Оксаны уонна Мишаны кытта*

Оксана, Миша
уонна
кыралара Катя

Владимир Михайлович сгэнэ Айуол Владимирович Новиков дьитэ кэрээни кытта

*Уурастыырап 100 саанын туолуутугар Аммаба буолбут ыһыахха
СР Бастагы Президентэ М.Е.Николаев*

1. Уола Айул
Владимирович
чугас
дьонунуун, үс
оҕолоохтор.
2. Күннүк
Уурастыырап
100 сылын
бэлиэтээһин.

Классын Күнэ

Күндүзүм Күндүзүм,
Күндү Күндүзүм —
Олбасты-сүндүт Каскылазаны,
Чабуу-Көптүү түсөтөлүзүм

Классын Күнэ
Бүгүн үчүнэ!

Күндүзүм Күнэ,
Көпкө Күнэ —
Сафдоок сөзүм сүрөкө мөңгүрү,
Сафдоок санаа абаарыдууру

Классын Күнэ
Бүгүн үчүнэ!

Олак Күнэ,
Чуңуу Күнэ —
Нафчоттарга дөз, эрөө
Турмуштар, Көпкө, Көз
Классын Күнэ
Бүгүн үчүнэ!

Чуңуу Күндүзүм,
Чуңуу Күндүзүм —
Чуңуу санаа сабаарыдууру,
Бизер дөзүм ачуу билбем
Классын Күнэ
Бүгүн үчүнэ!

Сэри кыттыылааба

1. Сэриигэ.

2. 1942 с.

Москваба

байыаннай парад
кыттыылааба.

3. Танка аттыгар.

Суруйааччылар – сэрии кыттыылаахтара.

«Владимир Михайлович хобооноро кини сүрүдэр-быарытар сөрүүнү сүлбө уутун курдук сайа охсон кинирээлгэрэ. Олорго биниги таптаа, эдэр саас, төрөөбүт кыраай туһунан этнэхтээх тылларбытын, саньыр саньаларбытын булан ылар курдукпун, буларбыт даҕаны. Оһурук ырыалар этилэр «Сааскы күөх сарсыларда», «Күөх нуоҕай мутукча», «Ырыа», «Түүдэ», «Сайын», «Калүкэчээн», «Ленин сиригэ дьонноро», «Үрүмэччи маҕиһит», «Долгунча.»

*А.Н.Егорова,
РФ уонна СР народнай
артистката*

Владимир Михайлович үлэлиир остуулуур үүрүм-көтөҕө кэски аһарар

Алма-Атара, Хаҕастас: Леонид Попов, Алексей Тимонин, Күнүк Уурастымыран, Софрон Данилов, 1982

1967 сыл, Саха суруйааччылара уонна алоҕаһууттара

*Саха суруйааччылары — Ана дойду Улуу сэриитин кыттыылаахтара.
Хаҕастас: В.А.Протопоповичев-Кулачтай, И.Н.Артамонов, В.С.Саломеев-Болот Босмур,
Д.К.Ситкин-Суорун Омаллоон, Софрон Данилов, В.М.Новахин-Күнүк Уурастымыран,
И.И.Эртыков, С.О.Никифоров, С.И.Тисофеев*

Сөбүлүүр дьарыга – шахмат.

1935 сыл кулун тутар, муус устар ыйларыгар САССР саахымакка бастакы чемпионата ытыллыбыт. Партийнай уорганнар сорунуулаахтык ылсан, профсоюзнай, комсомольскай тэрилтэлэри туруортуан, республика бастакы чемпионатыгар хас да сүүһүнэн кийини хабаан, «четверть финал», «полуфинал» дээнн өнгөр-тообуттар. Ол түмүгэр молдохтор сыйаыллан, күүстээхтэр сүүмэрээнн, финалга 18 киһи хаалбыт. Республика саахымакка бастакы чемпионун үрдүк алтын Уус Аддан учуутала Иннокентий Васильевич Пухов ылбыт. Киһи түөртэ тэтигээнн, уоннааытыгар кыайан, 15 очукуоламмыт. Иккис миэстэлэр 14,5 очукуолаах А.Лопатин тахсыбыт, 12,5 очукуолаах Владимир Новиков бочуоттаах үһүс миэстэлэммит.

Саха сирэ автономиятын ылымыта 15 сылыгар иһаммыт Бүтүн Саха сирин II спартакиада (Вторая Всеякутская спартакиада) 1937 сыл сайыннагар ытыллыбыт. 8 оройуонтан 12 саахымакчыт күүн көрсүбүт. Дьокуускай чыһин куорат чемпионо Владимир Новиков көмүскээбит. Бастакы миэстэни Уус Аддан I Курбуулар төрөөбүт Иван Тимофеевич Аммосов ылбыт. Чулуу саахымакчыт репрессия хааннаах мездингэлэнгэр эрдэлэн, суорума суолааммыт. Оттон Владимир Новиков уонна Виктор Павлов иккис-үһүс миэстэлэри үлэстибиттэр. Бу спартакиадала хапсарайга сэрингэ олбүт Василий Степанов-Буучутурус (Үөһээ Бүлүү), мас тардыһаытыгар Гаврил Десяткин-Күүстээх Дьэһэжжэн (Мэнгэ Хангалас) абсолютнай чемпион буолбуттар.

РСФСР уонна САССР култураларын үтүөлөөх үлэһитэ, СР П.А.Ойуунускай аатынан Государственной бирэмийэлэтин лауреата, САССР саахымакка 1940, 1948, 1952, 1953 сыллардааха чемпионо Федор Петрович Ефимов маһнак ахтыбыт.

«1939 сыл күһүнүгэр Москваттан Дьокуускайга эрдилэнн элэнибэр В.М.Новиков-Күһүк Уурастыларан куорит чемпионо, республика биир күүстээх саахымакчыта буолан атыра сыдыра, арааһынай велосипедниин эһини бириэмийэлэммит этэ. Саха үһүтүчүлөөх поэта Күһүк Уурастыларан айар үлэһитин аралдыыа түһээри дуу, бинтэр саахыматы

Саха сириҥ суруйааччыларын 2–с съездин кыттыылааҕа

Улахан общественной деятель

Москвага сурьяачылар съезтэригэр, иинки кэжкэбэ олодолор:
Юрий Николаевич Прокопьев ССКП обкомун секретара, Күнүк Урастыыран,
литературнай критик Гаврил Окороков

ССРС сурьяачыларын съезигэр кыттыыны ылаалар:
Күнүк Урастыыран, Иннокентий Эртоков, Амма Аччыгыйа

Саха народнай сурьяаччылары,
хаһаастар: В.М.Новиков-Күнүк
Урастыыран, Н.Е.Мордвин-Амма
Аччыгыйа, Софр. П. Данилов

«Киниэхэ, дьонго үтүө сыһаанынан баһис киниэхэ
тэҥнээх, бука, арайах ити. Бу орто дойдуттан сирэй
өстөөрү суох арабыаста буолуо кини. Баар да буоллар
биир эмэ буолуохтаах. Ол кинини мин үчүгэй дьон ахсаа-
ныгар киллэрэри улаханнак саарбахтыам этэ. Чахчы үтүө
кини дьон үтүө өрүттэрин ордук чорботон бэлэтин көрөр
идиллээх. Ким эмэ туйунан кэллээтэххэ, тыла ниаар «бу ба-
рахсаны», «бу эрэйлээри» дьээн буоллара. Сорох кини туох
эмэ илээтингэ-алдьархайга түбэстэринэ, аан дойдуга
бүтүнүтүгэр өсүйбэн, дьонго-сэргэбэ баратыгар кыры-
гыран кэллээчи. Владимир Михайлович бар дьонго
эйбэксэ, амарах сыһаанын олоҕун тинэх күнүгэр дьэри
уларытатара.»

Софрон Данилов,
Саха народнай сурьяаччыта

Саха сирин сурьяаччыларын 1 съези. Олордолор, хаһаастар:
В.А.Босиков, И.М.Сибирский, Фина сурьяаччыта
Василий Николаев, В.М.Новиков-Күнүк Урастыыран,
П. Степанов-Тамытский, 25.10.1983 г.

Саха народнай сурьяаччылары,
аһаастар: С.Р.Кулачиков-Элэй,
Н.Е.Мордвин-Амма Аччыгыйа,
турааллар: Д.К.Соткин-Сүүрү Омаадоон,
В.М.Новиков-Күнүк Урастыыран

Күнүк Урастыыран биһигиэхэ, үлэхтэр хаһаастар,
60 сааһын тухулунулар, 1967 г.

Г.П.Башарины кытта

17 сентябрь 1954.

Владимир Михайлович!
Дорогой!

Дождь, оз-са мунилекке
көрүнүшүбүзгө кан келиш
за уяа буларга зар бишээ.
Олор, Прокотьев даана, башка
даана уураанаа көрдөмүз.
бука бул хоз сарав. Ушунга
интервалдуу сүзө.
Донни ушунга элдер
Кабан за мабарадатка,
Сунуштордукуду сүзө. Чусо
Көрдөмүз бул даана. Келиш

Саша

Саха суруйааччылары, хакастан: Семен Данилов, Николай Мординов, Владимир Новиков, Степан Ефремов, Иннокентий Эртыков уонна Юрий Николаевич Прокотьев

Ииники кээкээ, хакастан: Н.Е.Мординов-Алма Аччыгыя, В.И.Чемезов, В.М.Новиков-Кулугу Уурастыырап, Г.Г.Макаров, Г.П.Башарин, Тураалар: Е.П.Шестаков-Эрчимэн, И.Е.Федосеев, С.Т.Рудов

Чугас доборо – Н.Мординов

Күнжук Ураастыран

Н.Е.МОРДИНОВКА

*Эбэлээмэ мин мунду туутун
Эйиэхэ бугун бэлэхтиирбин,
«Сааскы кэмгэ» суруйбутун
Эһэбин кытта күөнэхтииргин.*

*Онтон ылата элбэх сылар
Элэгини устан аастылар.
Бэйэн оҕо эһэтэ буоллун
Бизэ уон сааскын быйыл туоллун.*

*Ура сылдьан, иллэн кэмгэр,
Ооньуу кэриэтэ, балыктаар.
Куччугуйкаан Коляца — сизинэр
Хос-хос эһэтин санатаар.*

Үтүөкэннээх добордуулар

*Алексентий Егорович Мординов (хаҥас)
Владимир Михайлович, Надежда Гаврильевна*

Суруйааччылар кэргэннэрэ

*Иники кэжкэбэ, хангастан:
Надежда Гаврильевна, Татьяна Егоровна Николаева
Мординовтар бииргэ төрөөбүт балтылара,
Любовь Федоровна Корнилова Амма Аччыгыйын кэргэнэ,
Мария Спиридоновна Руфова (Семен Руфов кэргэнэ)*

*Ыскамайкара олоороллор, хангастан:
Д.Д.Тихонов, Д.К.Сивцев-Суорун Омоллоон,
Кушук Уурастыран, Иван Брызгалов*

*Хоту вертолет кэлэн түстэ,
Владимир Михайлович көрсүһүүгэ кэллэ*

*Хоту сир маанылаах аһылыга
тог балык күндү ыалдыкка кыһыллан ээр*

*Өлгөмнүк бултуйбут булчуттар
оҥочолорун кытылга астаран эрэллэр*

Афанасий Осипов уруһуйа «Норуот суруйааччылары».

«Академик А.Н.Осипов «Народной суруйааччылар» диэн хартыынатын билбэт саха тыллаах, бука, суох буолуо. Ол онно биһиги литературабытын айбыт, киһини сүһүөвэр туруорбут түөрт аксакалларбыт Элдэй, Амма Аччыгыя, Күннүк Уурастырап уонна Суорун Омоллоон баай чаллах тиит (Аал Луук Мас диэххэ сөп эбитэ дуу) анныгар олорор тына онгорбут этэ. Биһиги ытык дьоммут дьүһүнүгэрэ-бодолоро, туттан-хаптан олоруулары-киһилэр образтара, мин санаабар, бу хартыынаҕа олус бэркэ бэриллибиккэ дылылар. Ол курдук саас-үйэ тухары көрөөччү өйдөбүлүгэр хаалыахтара буоллаҕа.»

В.С.Яковлев-Далан

*М.Ф.Габышев аатынан художественнай музейга
Владимир Михайлович Афанасий Осипов хартыынатын таһыгар,
1988 с.*

Норуот муудараһа, талаана, сиэрэ-майгыта

НОРУОТ МУУДАРАҔА, ТАЛААНА, СИЭРЭ-МАЙГЫТА КИНИЭХЭ ТҮМҮЛЛҮБҮТ КҮРДУГА

Владимир Михайлович Новиков-Күнүк Уурастыырап ыам ыйын 9 күнүгэр 1907 сыллааха төрөөбүтэ. Апта, ыарыһах киһи, киһи үс ыһаһар олбүт. Ийэтэ сотору атан улуус киһитигэр кэргэн тахсан, Владимир Михайлович эбэлээх эбэттигэр итиллэбиһтэ.

1917 сыллааха, уоп саастааһар, Абаа (Амма) оскуолатыгар үөрэххэ киирбитэ. Памсионга олорон үөрэммитэ. Олус үчүгэйдик үөрэнэрэ. Бэһиэ кылааһы бүтэрэн баран, Гражданский сэрин мэхэйлээн, икки сыл үөрэммэккэ сылдьыбыт.

Күнүк Уурастыырап совпарт-оскуола бастыкы кэрдиһин бүтэрэн баран, Дүпсүн, Мэңэ улуустарыгар үлэһэбитэ. Онтон 1927 сыллааха комсомол командировкатынан Иркутский рабфагар үөрэнэ барбыта. Онтон Иркутскайга Жданов аатынан пединститутка үөрэммитэ. Күнүк Уурастыырап сэрин иһинэ «Балэм буол» хаһыат редакторунан үлэһэбитэ.

Саха народнай поэта ийбэт олбөг-сүһүөт айымньыларын саха тыллаах барыта үмсүгүбэн ааһар. Киһи кэрэ дууһата, үтүө сөбөрэтэ киһини кытта кэһистэр, алтыһар дьолго тиксипит дьон ойдөрүттэн-сүрэхтэриттэн хаһан да сүтүө суоҕа. Киһи талланнаах ырыалара-хоһоонноро төрөөбүт норуотун ычыатын сырдыкка, үрдүккэ өрүү ытыра туруохтара.

Мин киһи ырыттан, олонхотун иһэр, киһи эйгэтигэр сылдьар дьолго тиксипит түгэн-иэрдээһин, ол туһунан ахтан аһарыахпын баһарбын.

Ааспыт үйэ 40-с сылларын сабыланытыгар билигин түбүбэрэ, Бүлүү тыатыгар, хайдах тиксипитэ эбитэ буолла, «40 ырыа» дээн от күөбэ өлүөхө хордуонга тастаах чап-чараас киһингэ баар буолбута. Ол өбө сааһым доҕоро буолбүт киһингэни билигин көрүүхпүн олус баһарбын да, оннук түгэн тосхойо илэк. Сахалыы киһингэ оччолорго билиэхэ тийбэттэн кэрэһэ этэ.

Бу киһингэрэ баар хоһооннор бэйэ-бэйэлэриттэн солко саһтыы сыйабыланынар тардыллан тахсан иһэллэрэ ааһарга үчүгэйлэрин, иһэһиллэрэ ик киирбэрин, паратын, чарааһын, онноһор өбө дууһатын кытын таарыйар буолаллара. Оччолорго ыраанныык дээн суох. Онон бу киһингэни илдьыбит да ыллаан барар-

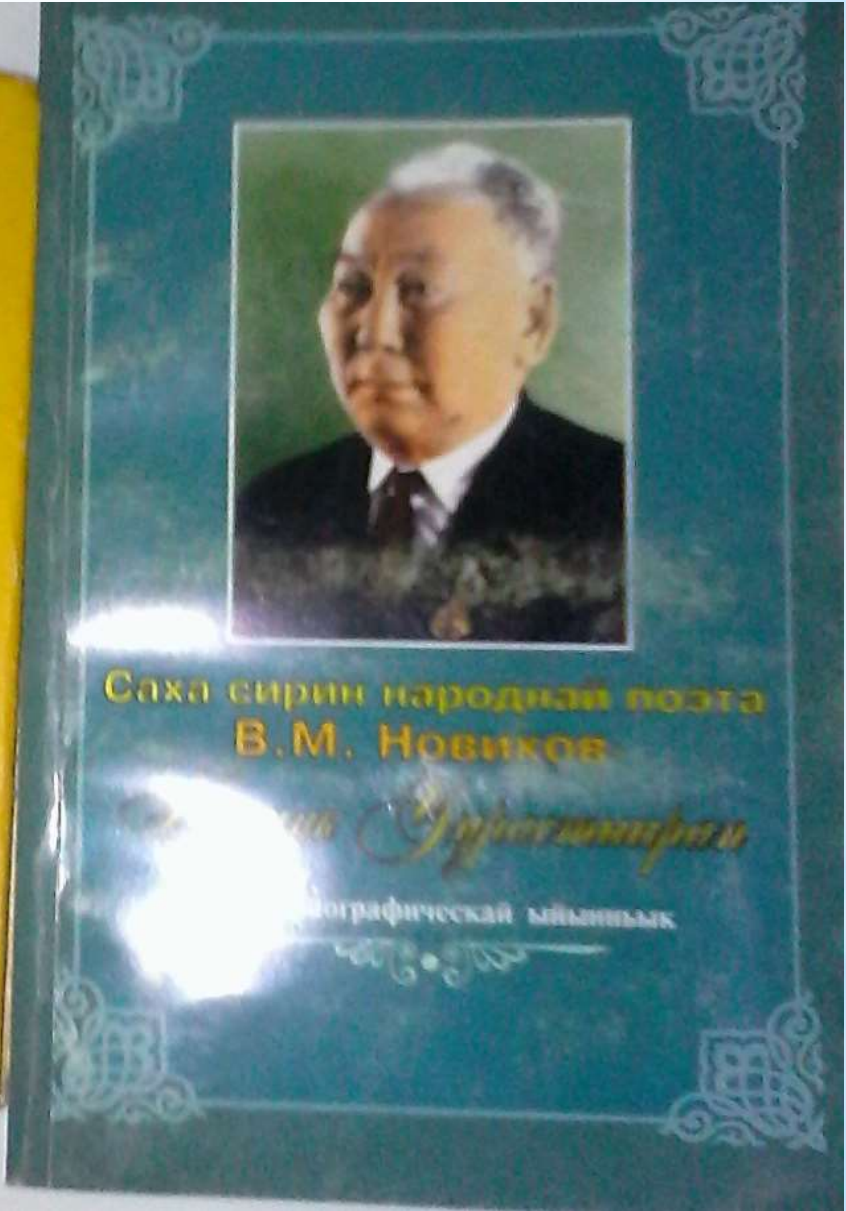
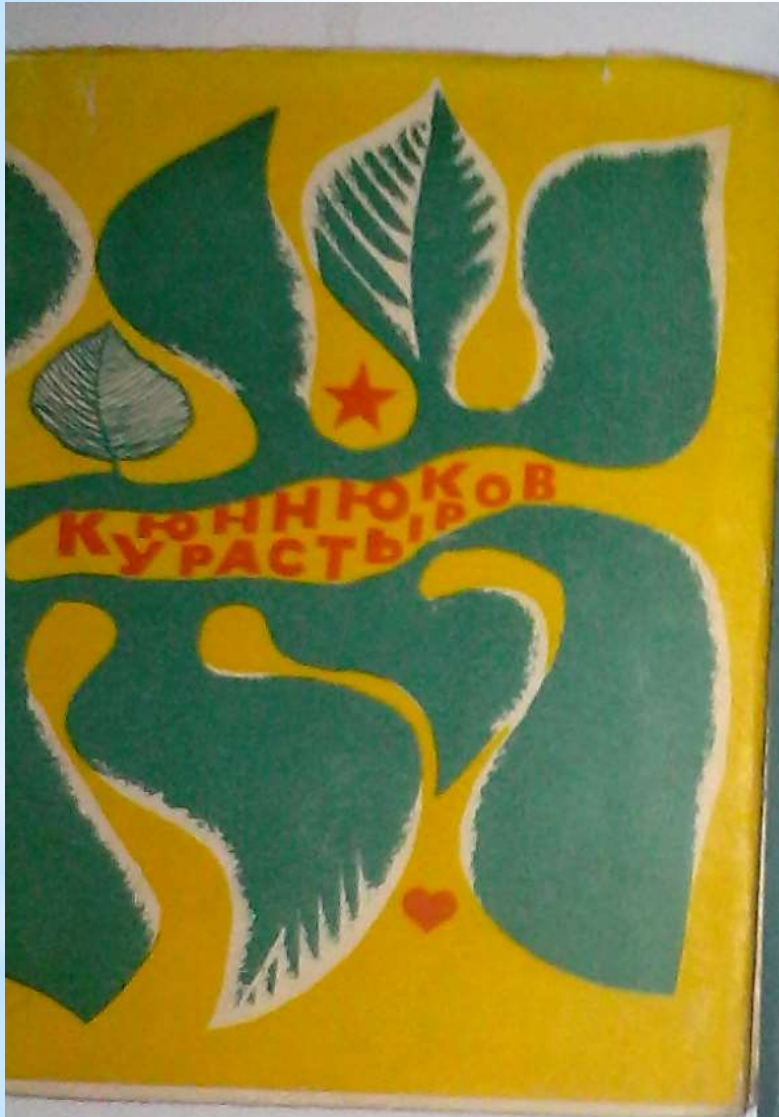
Аан бастаан истибит олонхоһута -
Тимофей Васильевич Захаров-
Чээбий (биллэр олонхоһут). Онно 7
саастаах эбит. Ол олонхону өйдөөн
хаалан баран, тугу өйдөөбүтүн,
өссө кылгатан суруйбут.

Ону таһынан, өйдөөн хаалбыт
норуот хоһооннорун сурукка тиһэн,
үйэтитэн, дьонно таһаарбыт үтүө
өҥөлөөх.

16-17 сааһыттан дьон
биһирээн истэр
олонхоһута буолбут.
Поэт бэйэтэ
суоттуурунан 20-чэ
книгэни таһаартарбыт.

Айымньылары

ОЛОНКО

ДОРДУГА

Күннүк Уурастыырап

Тойон Дьабарыма

КҮННҮК
УУРАСТЫЫРАП

КҮННҮК УУРАСТЫЫРАП

1

КҮННҮК УУРАСТЫЫРАП

2

КҮННҮК УУРАСТЫЫРАП

3

ТӨРӨӨБҮТ ЛИТЕРАТУРА:

**ООНЬУУЛАР,
ВИКТОРИНАЛАР,
СЦЕНАРИЙДАР**

ӨКСӨКҮЛЭЭЖ ӨЛӨКСӨЙ
БЫЛАТЫАН ОҮУНУСКАЙ
АЛАМПА ЭЛЛЭЙ
АММА АЧЧЫГЫЙА
СУОРУН ОМОЛЛООН
КҮННҮК УУРАСТЫЫРАП
СЕМЕН ДАНЦА
СОФРОН ДАНЦ
НИКОЛАЙ ЯКУТСКАЙ
КЫНДЫЛ ЛЕТР ТОБУРУОКАП
БОЛОТ БООТУР

Мин хоһооннорум - мин оёолорум!

ӨЛБӨӨДҮЙБЭТ ӨЙДӨБҮННЬҮК АРАХСЫСПАТ АХТЫЛҢАН

Күншүк Уурастыыран

*Хоһооннорум, хоһооннорум —
Хоодуот, хоһуун оёолорум —
Буурбалардыын сырыстынар,
Булчуттардыын сырыттынар,
Табалары көрсүстүнэр,
Чаанныыктары өрүстүнэр.*

*Хоһооннорум, хоһооннорум —
Кутуу көмүс дорбооннорум —
Тэйэр-дайар кыргыттардаах
Тизэргинэргэ дьизэйдинэр,
Туттар-хаптар уолаттардаах
Тутууларга дуорайдынар.*

*Ырыаларым, ырыаларым —
Ыллам-дьэллэм тылларым —
Үгүс өйү, сүрэби
Үөрдэ, күүрдэ, көбүтэ,
Үлэ, олох күргүөмүгэр
Өрөкүйэр күүстээтинэр.*

*Ырыаларым — ымыыларым,
Ыраас, сырдык ыраларым —
Үтүө, сэмэй бар дьоннорум
Үөрүүлэрин, дьоллорун,
Үүнэр, сайдар тускулларын
Өрүү туойа туруохтунар.*

*Хоһооннорум мизинэрэ —
Бэйэм эрэ кизинэрэ:
Туора дьонтон, сонурбаан,
Тугу эмэ ордугурбаан
Туһаммыппын, туттубуппун
Туура булан этиэ суохпун.
Хоһооннорум мизинэрэ —
Дьингээх бэйэм кизинэрэ!*

«Хоһооннорум мизинэрэ»

ЫЙЫТЫКТАР.

1. Поэт хаһан уонна ханна төрөөбүтэй?
2. Туох үөрэхтээҕий?
3. Төрөппүттэрэ кимнээҕий?
4. Кэргэнин аата ким диэний?
5. Суруйааччы саамай чугас доҕоро?
6. Ханнык айымньылары билэбитий?
7. Ханна үлэлээбитэй?